SEADA BRKAN, MA
Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet
University of Sarajevo, Faculty of Philosophy

Izvorni naučni rad / Original scientific paper
UDK/UDC 808.51 Cicero M. T.
DOI: 10.54524.2490-3930.2021.99

Retorička moć uvjeravanja u Ciceronovom govoru *Pro Milone (Za Milona)*

Apstrakt: Govorništvo je u antičkom Rimu bilo specifična vrsta diskurzivne konstrukcije kojom su se oblikovala, prezentirala i interpretirala konkretna djela pojedinaca, a potom izlagala kritici. U ovisnosti od perspektive govornika, branitelja ili tužitelja, diskurzivne strategije su usmjeravane na legitimizaciju ili delegitimizaciju konkretnog čina. Riječi i mudri postupci vještog govornika, po čemu je Ciceron bio iznimno čuven, ponekad su bili moćni, gotovo kao i oružje; nisu samo razotkrivali namjere i ciljeve sudionika u datoj situaciji, nego su, uključujući kontekst zbivanja, davali jasnu društveno-političku sliku tadašnjega Rima. Ovaj članak daje jednu od mogućih metoda analiziranja Ciceronovog govora sastavljenog za odbranu Milona, rimskog uglednika, optuženog za ubistvo aristokrate Klodia Pulhera. Temelji se na DH (diskurzivno-historijskom) pristupu R. Wodak i M. Reisigla. Radi se o kvalitativnoj analizi usmjerenoj na lingvističku konstrukciju odbrane optuženika unutar institucionalnog okvira, suđenja. Analiza će pokazati da su diskurzivne konstrukcije nastale pod utjecajem specifičnih društvenih faktora, u ovome slučaju političkog okruženja u Rimu, ideoloških opredjeljenja govornika i glavnih sudionika rasprave, Milona i Pulhera, njihovih političkih uloga i stepena formalnosti. Teorijski okvir rada je kritička analiza diskursa.

Ključne riječi: govorništvo, analiza, diskurs, predikacija, persuazivnost, argumentacija, perspektivizacija, nominalizacija, mitigacija/intenzifikacija, kritička analiza.

Abstract: Rhetoric in Ancient Rome was a very specific type of discourse construction used to shape, present, and interpret specific works of individuals and then present them to critics. Depending on the perspective of the orator, defense counsel, or plaintiff, discourse strategies were aimed at legitimizing or delegitimizing a specific act. Words and wise acts of a skillful orator, which Cicero was renowned for, were often as powerful as weapons; they not only uncovered the intentions and objectives of participants in a given situation, but they reflected the social and political image of Rome, including the context of the event. The paper presents one of the possible methods of analyzing Cicero's speeches made for the defense of Milo, a notable Roman charged for the murder of aristocrat Clodius Pulcher. It is based on the discourse-historical approach of R. Wodak and M. Reisigl. It is a qualitative analysis focused on the linguistic construction of the defense of the defendant at a trial. The analysis will show the discourse constructions produced under the influence of a set of specific social factors, in this case, the political environment

in Rome, the ideological affiliation of speakers, and the main discussion participants – Milo and Pulcher, their political roles, and the degree of formality. The paper's theoretical framework is a critical analysis of the discourse.

Keywords: rhetoric, analysis, discourse, predication, persuasiveness, argumentation, perspectivization, nominalization, mitigation/intensification, critical analysis.

Uvod

Rimsko govorništvo bilo je vrlo promišljeno, nijansirano, jasno usmjeravano na političke, ekonomske i društvene ciljeve; pojedinci su zbog govora bili osuđivani i odbacivani ili odbranjeni i prihvaćeni. Bilo je perioda u rimskom govorništvu kada su se govori svodili na tehničku izvedbu, naročito u monarhističkim režimima koji su ograničavali slobodu misli i riječi. Republikansko doba, naprotiv, dovelo je do procvata govorništva, ponekad vatrenog, bujnog i kićenog, ponekad i suzdržanog, jer vješt govornik je, pored vlastitih govorničkih sklonosti, prepoznavao potrebu prilagođavanja publici i situaciji. Pored izuzetne sposobnosti prilagodbe, Ciceron je svojim govorima podario i svojevrsni književni oblik iznimno vodeći računa o pravilnoj upotrebi jezika te njegovoj stilističkoj i pragmatičkoj raznolikosti. Kao odličan poznavalac tadašnjega prava, vodio je računa da njegovi govori imaju i sva formalna pravna svojstva, prepoznatljiva i jasno razgraničena u strukturi govora: *exordium* (početak), *narratio* (pripovijedanje), *divisio* (podjela), *confirmatio/argumentatio* (potvrđivanje/iznošenje dokaza) i *conclusio/peroratio* (zaključak).[1]

Persuazivnost je bitan aspekt antičkog kao i savremenog govorništva, sudskog ili političkog. Obično je tražimo i najviše očekujemo u argumentacijskom dijelu govora, gdje je zaista i najprisutnija, jer je kroz dokaze predočena i gotovo materijalizovana, dok je u nekim drugim sekvencama govora vrlo slabo primjećujemo, pa olako prelazimo preko nje. Zanimljivo će biti istražiti izbor leksičkih i gramatičkih sredstava kojima Ciceron postiže vlastitu persuazivnost na rečeničnom i nadrečeničnom nivou, tj. na nivou teksta/diskursa te uočiti kojim se diskurzivnim strategijama ovaj govornik služio u lingvističkoj refleksiji karaktera i djela Milona i Klodia Pulhera. Ovaj aspekt analize vrlo je bitan jer je upravo on utjecao na tadašnje slušatelje u smislu formiranja njihove percepcije, date situacije i likova, kao i na formiranje percepcije današnjih čitatelja. Prvi dio rada daje teorijsko-metodološki okvir koji obuhvaća teorijska načela kritičke diskursne analize (CDA) i metodološke postavke diskurzivno-historijske metode (DH). U drugom dijelu rada predstavljena je analiza primjera iz navedenoga govora; na koncu slijedi interpretacija rezultata analize.

[1] Cicero, M. T. *De orat.*, II, 19.

1. Teorijsko-metodološki okvir

1.1. Kritička diskursna analiza (CDA)

Kritičku diskursnu analizu ne možemo definisati kao školu niti kao metodu, nego kao čitav niz novih pristupa[2] proučavanju jezika kroz sve njegove aspekte čija funkcija nije samo lingvistička refleksija društvenih praksi, nego i njihova prihvatljivost ili neprihvatljivost. U fokusu CDA su društvene prakse tipa odnosa moći u društvu, raznih vidova diskriminacije, manipulacije i ideologije.[3] To nas dovodi do zaključka da se ova analiza ne ograničava na verbalnu manifestaciju date društvene prakse, tj. na objektivno uočavanje i analiziranje leksičkih i gramatičkih elemenata u rečenici; ona nadilazi rečenični nivo, obuhvaća čitav razgovorni čin, širi kontekst u kojem se on odvija, a na koncu i razgovornu interakciju. Jezik je samo jedan od elemenata CD analize; on je verbalna realizacija određene društvene prakse koja podliježe kritičkom promatranju. Ono što nam omogućava da CDA koristimo kao teorijski okvir proučavanja Ciceronovih persuazivnih vještina i njihovog učinka jeste činjenica da su jezik i društvo u dijalektičkom odnosu.[4] To znači da društvo i diskurs jedno drugo uvjetuju i oblikuju; elemente diskursa biramo i oblikujemo diskursne strukture u ovisnosti od društvenog okruženja, a s druge strane diskursnim praksama utječemo na promjene u društvu.

Diskursni događaj u ovome slučaju je Ciceronov govor, odbrana Milona, a društvena praksa je ubistvo K. Pulhera koje je počinio Milon; to je, dakle, situacija smještena u institucionalni okvir sudske parnice; ona uvjetuje odvijanje diskurzivnog čina. Ubistvo čovjeka i odbrana krivca rezultiraju *retoričkim diskursom*, koji se ovdje javlja kao semiotička praksa čija upotreba ima za cilj utjecati na oblikovanje date društvene prakse kojom je istovremeno i sama oblikovana i uvjetovana. Diskurzivna praksa, govor-odbrana, razotkriva nam društveno-političke prilike u republikanskom Rimu. Ove aspekte analize vežemo i za njezin mikro (lingvistički) i makronivo, koji obuhvaća i analizu društvenih faktora koji utječu na kreiranje, realizaciju i interpretaciju diskursa.[5]

Valja naglasiti da se CD analiza ne zaustavlja na analiziranju navedenih aspekata teksta/diskursa, nego nastoji ponuditi rješenja za određeni društveni problem, naročito kada su u pitanju nejednaki odnosi moći što često rezultira svojevrsnom nepravdom i nejednakostima u društvu.[6] U ovome slučaju Ciceron se bavi diskurzivnom rekonstrukcijom događaja koji su doveli do ubistva K. Pulhera u nastojanju da spriječi, prema njegovom mišljenju, nepravednu osudu Milona i njegovo progonstvo iz Rima.

[2] Fairclough 2005, 76–94.

[3] Huckin 2002, 155–176.

[4] Fairclough, Wodak 1997, 259–284.

[5] Van Dijk 2001, 352–371.

[6] Van Dijk 2001, 352.

1.2. Diskurzivno-historijska (DH) metoda

Iako se diskurzivno-historijska (DH) metoda u lingvističkim analizama pojavila tek krajem 80-tih godina ovoga stoljeća, vrlo je korisna kod proučavanja i analiziranja drevnih tekstova budući da obuhvaća njihove bitne segmente kao što su politike prošlosti, historija, diskurs i identitet, jezički, nacionalni i nadnacionalni. Mada polazi od pretpostavke da se svaki diskurs razvija i tumači u određenom vremenskom i prostornom kontekstu, ova metoda ipak nije fokusirana samo na historijsku dimenziju teksta/diskursa, nego ukazuje i na faktore društveno-političkog i kulturološkog konteksta koji su utjecali na autore što se može zaključiti iz teorijskih i metodoloških principa koje je postavila R. Wodak.[7] DH metoda, iako je preferirana u interdisciplinarnom timskom radu, problemski orijentisanom i vođenom empirijskim podacima, korisna je i kod analiziranja antičkih tekstova jer nudi konkretnu lingvističku analizu kao jezičku alatku kojom se razotkrivaju namjere autora; često nam se čini da one nisu ni prisutne, nismo ih svjesni i ne uviđamo da su skrivene. Na takav način jedan tekst može neosjetno promicati čitavu ideologiju.

DH analiza R. Wodak temelji se na pet sljedećih pitanja:

1. kako su lingvistički imenovani predmeti, osobe, procesi, događaji i kako su lingvistički realizovana referiranja na njih;
2. koje su karakteristike, kvalitete i osobine pripisane socijalnim akterima, predmetima, procesima i događajima;
3. koji su argumenti korišteni u datome diskursu;
4. iz koje su perspektive dana imenovanja, atribucije i argumenti;
5. da li u navođenju iskaza ima pretjerivanja; jesu li pojačani ili ublaženi?[8]

Analizom teksta/diskursa kroz obrazac ponuđenih pitanja razotkrivamo diskurzivne strategije kojima se autori koriste radi ostvarivanja određenog cilja, u ovome slučaju odbrane Milona.

[7] Wodak 2002, 5–31.

[8] Reisigl, Wodak 2009, 87–121.

Tabela 1: Diskurzivne strategije, ciljevi i jezička sredstva kojima se ostvaruju (Reisigl i Wodak 2009)

Strategija	Ciljevi	Jezička sredstva
nominacija	diskurzivna konstrukcija socijalnih aktera, objekata/fenomena, događaja, procesa/ akcija	jezička sredstva kategorizacija članova određene zajednice, deiktične riječi, antroponimija itd. tropi kao što su metafora, metonimija i sinegdoha (*pars pro toto, totum pro parte*) glagoli i imenice kojima se iskazuju procesi itd.
predikacija	diskurzivna klasifikacija socijalnih aktera, objekata/ fenomena, događaja, procesa/akcija (manje ili više pozitivno ili negativno)	stereotipne atribucije pozitivnih ili negativnih crta (u formi pridjeva, apozicija, prepozicijskih fraza, relativnih, veznih, infinitivnih ili participskih klauza); eksplicitni predikati ili predikativne imenice, pridjevi ili zamjenice; kolokacije; eksplicitna poređenja, sličnosti, metafore i druge retoričke figure (uključujući hiperbole, litote, eufemizme); aluzije, evociranja, presupozicije, implikacije i sl.: toposi (formalni ili sadržajno povezani); logičke pogreške u logici i retorici su neispravni zaključci nastali nepravilnim zaključivanjem
argumentacija	opravdavanje ili dovođenje u pitanje izjava, istina i općenito prihvaćenih stavova	toposi (formalni ili sadržajno povezani); logičke pogreške u logici i retorici su neispravni zaključci nastali nepravilnim zaključivanjem
perspektivizacija ili uokvirivanje diskursne reprezentacije	pozicioniranje autorovog gledišta i iskazivanje uključenosti ili distanciranosti	deiktičke riječi; direktni, indirektni i slobodni indirektni govor; diskurzivni markeri (npr. riječce); metafore; animacijska prozodija itd.
intenzifikacija/ mitigacija	modificiranje (pojačavanje ili ublažavanje) ilokucijske snage iskaza te epistemički i deontički status iskaza	deminutivi, augmentativi; (modalne) čestice, označena pitanja, konjunktiv, dvoumljenja, dvosmisleni izrazi itd.; hiperbole, litote; indirektni govorni činovi (pitanje umjesto tvrdnje); glagoli govorenja, osjećanja, mišljenja i sl.

U analizi ovoga Ciceronovog govora od posebnog će značaja biti strategija *perspektivizacije*, kako autora, tako i glavnih sudionika parnice i slušatelja/čitatelja i strategija *argumentacije*. Valja naglasiti da se iza perspektivizacije autora krije moralni dug Milonu koji se srčano zauzimao za Ciceronov povratak iz progonstva. Pitanja koja su Wodak i Reisigl

predložili kao temeljni obrazac lingvističke analize bila su nam vodilja do konkretnih istraživačkih pitanja koja smo postavili u analizi ovoga govora:

a) koja se lingvistička sredstva koriste za imenovanje aktera, procesa i predmeta u vremenskom, prostornom i društveno-političkom kontekstu ubistva K. Pulhera;
b) koje su strategije korištene za karakterizaciju aktera, procesa i predmeta; koje su kvalitete i osobine pripisivane sudionicima i procesima;
c) koji su argumenti korišteni u diskursu opravdavanja ili optuživanja Milona i K. Pulhera;
d) iz koje su perspektive imenovani akteri i procesi; iz koje perspektive su im pripisivane atribucije i s kojim argumentima;
e) da li u diskursu govornika ima pretjerivanja, pojačavanja ili ublažavanja?

1.3. Kontekst ubistva K. Pulhera

Publije Klodije Pulher (*Publius Clodius Pulcher*, 93/92–53. god. p. n. e.) bio je utjecajan narodni tribun u Rimu, čovjek aristokratskog porijekla koji je, glede politike, podržavao Gaja Julija Cezara (*Caius Iulius Caesar*, 100–44. god. p. n. e.). Za Cicerona ga veže nemila zgoda: za svetkovanja u čast Dobre boginje (*Dea Bona*) kojem su mogle prisustvovati samo žene, Klodije je zatečen u kući Julija Cezara, obučen u žensko ruho, gdje je upravo u vrijeme svetkovanja došao na sastanak s njegovom suprugom Pompejom.[9] Optužen je za skrnavljenje svetinje, ali je sudska parnica okončana njegovim oslobađanjem jer je Cezar zbog političkog savezništva s njim odustao od optužbe. Ciceron se našao među onima koji su tražili njegovu osudu te je i sam svjedočio u parnici što je izazvalo njihovu međusobnu mržnju. Klodije se nakon ovoga žustro zalaže za donošenje zakona po kojem bi svako ko je naložio pogubljenje rimskog građanina bez suđenja bio prognan iz Rima; upravo to je učinio Ciceron s Katilininim pobunjenicima koji nisu uspjeli utećiiz Rima te je 58. god. p. n. e. prognan u Tesaloniki/Solun u Makedoniji.

Dok je Klodije djelovao u okviru stranke populara, drugi narodni tribun, Tit Anije Milon (*Titus Annius Milo*) iz stranke optimata, zalaže se za Ciceronov povratak iz progonstva što se i dogodilo već naredne godine. U to vrijeme u Rimu je često dolazilo do uličnih borbi koje su predvodila ova dva protivnika. Nakon sukoba koji se 53. god. p. n. e. odigrao na Apijevoj cesti, Klodije gine, a Milon biva optužen za njegovo ubistvo. U ovakvoj situaciji on bira Cicerona za svoga branitelja u parnici, ali ipak biva osuđen i prognan u Masiliju (današnji Marseille); govor koji je predmet analize ovoga rada je onaj koji je Ciceron naknadno doradio i dotjerao te ga poslao Milonu u progonstvo nakon čega mu je ovaj uzvratio da je *bolje što ovaj govor nije održan jer on sada ne bi pio izvrsno masilijsko vino.* Milon se i dalje nastavio boriti na strani optimata sve do 48. god. p. n. e. kada je poginuo; nikada se nije vratio u Rim.

[9] Mesihović 2015, 661–663.

2. Analiza govora

Predmet analize Ciceronovog govora *Pro Milone* jeste utvrditi koliki je stepen persuazivnosti Ciceron uspio postići i kojim izborom lingvističkih sredstava je to ostvario. Iako ćemo najveći broj primjera naći u *argumentaciji* govora, ipak moramo primijetiti da je persuazivnost prisutna u čitavoj njegovoj strukturi. Zbog prostorne ograničenosti rada, dat ćemo prikaz i objašnjenje nekih reprezentativnih primjera kojima se predstavlja društvena praksa suđenja; u tabelu će biti uvrštene samo diskurzivne strategije koje je autor koristio kod kreiranja diskurzivnih prikaza dva glavna lika, Milona i Klodija; u njihovoj obradi naglasak će biti na *suprotnosti* i *različitosti* karaktera i djela ova dva lika. Zbog sadržaja i zahtjevnosti teme rada, dat ćemo i nekoliko primjera govornikovog obraćanja slušateljstvu jer su upravo oni ti koje je trebalo uvjeriti u opravdanost govornikovih namjera. Nakon toga ćemo prijeći na strategije koje se tiču glavnih sudionika sudske parnice.

Ciceron sasvim svjesno i ciljano pravi vrlo opširan uvod u govor jer, koliko će biti važno dokazima uvjeriti slušateljstvo i same sudije u Milonovu nedužnost, toliko je važno odmah ih pripremiti za to, unaprijed usmjeravajući njihovu percepciju događaja koji im kani izložiti. Vrlo vješto koristi konjunktiv za imenovanje procesa, *ne turpe* ***sit*** *(da ne bude sramno), minimeque* ***deceat*** *(a još bi manje dolikovalo)* i sl.; konjunktivni način ovdje daje samo privid nesigurnosti; radi se o želji i namjeri govornika da pridobije publiku, da je pripremi za ono što slijedi. Nakon ovakvog niza konjunktiva koji procese stavljaju u domenu mogućeg, željenog ili irealnog, govornik vrlo vješto poseže za snažnim kontrastom, imperativom, direktivom kojim od sudaca traži da *se saberu (adeste animis)* i da *odagnaju strah (timorem deponite)* (C. 2). Ovakvim kontrastiranjem glagolskih načina ostvaruje se snažan učinak na slušatelje, a da oni toga nisu ni svjesni. Pored toga, govornik će često posezati za snažnim predikacijama koje pripisuje upravo njima, apelujući na njihovu *fidem virtutem sapientiamque (pouzdanje, hrabrost i mudrost)* (C. 2).

Autor u govoru koristi više tipova nominacije likova; prije svega, navođenje imena po kojima ih zvanično identificira, budući da se radi o institucionaliziranom procesu, suđenju. Osim toga, značajno je i često imenovanje optuženika i branjenika anaforičkim referiranjem na njih putem pokaznih zamjenica *hic (ovaj)* i *ille (onaj)*, što autor čini sasvim smišljeno, distancirajući Klodija – *ille* i od sebe i od slušateljstva, a približavajući Milona – *hic*. Pored toga, u kontekstu u kojem se naglašavaju suprotnosti karaktera i razlika između *dobrog* i *lošeg*, zamjenici *ille* pripisuje se sve što je negativno, nepoželjno, čak i pogubno, dok je *hic* nama blizak upravo stoga što od njega ne očekujemo ništa loše; u toj funkciji je korištena i njihova prostorna dimenzija – *onaj* je udaljen od nas, dok nam je *ovaj* blizak. Znakovito je i to da Ciceron već prvom rečenicom govora ide *in medias res* (u središte radnje) koristeći za Milona, čak i prije nego što ga je identificirao imenom, vrlo snažnu predikaciju kojom ga karakterizira, *fortissimus vir (vrlo hrabar čovjek)* (C. 1), čime je odmah naglasio njegove moralne kvalitete. Treba istaknuti i to da se u ovoj predikaciji

krije implikatura *res honesta*, tj. implicitno se daje do znanja da se radi o *časnoj stvari*[10]. S druge strane, nije se niti malo ustručavao svrstati Klodija u *nama protivnu i neprijateljsku vrstu ljudi (genus adversum infestumque nobis)* (C. 2), pripisujući njegovom karakteru *obijest (furor)* i usmjeravajući njegova djelovanja na *pljačkanje, paleže i svakojake državne pogibelji (rapinae, incendia et omnia exitia publica)*, čime kriminalizira i njegovu ličnost i djela. Na samome početku govornik je, dakle, usmjerio percepciju slušateljstva i sudaca na legitimiziranje Milonovog lika i djela, na delegitimiziranje Klodijeva.

U poglavljima (C. 3–8) u kojima govornik, pozivajući se na primjere iz rimske prošlosti, na *Zakonik na 12 ploča*, pa i na svojevremene zakone koji *ponekad i sami pružaju mač za ubistvo čovjeka (aliquando gladium nobis ad hominem occidendum ab ipsis porrigi legibus)*, pogotovo u odbrani sebe ili drugih, govornik koristi specifičnu nominaciju *ovog izgorjelog narodnog tribuna (huius ambusti tribuni plebis)* kojom nameće svoje poimanje sudionika, a čiji je cilj minimalizirati značaj Klodijeve ličnosti. Ovo je i svojevrsna predikacija jer je navođenjem njegove političke titule govornik htio istaknuti funkciju na kojoj je bio implicirajući značaj koji je imao, stavljajući ga u kontrast sa sadašnjim kada je potpuno beskoristan. Njegovo ocrnjivanje nastavlja argumentacijom *o tom njegovom svetogrdnom preljubu (de illo incesto stupro)* zbog kojeg senat nije donio presudu, čime se pobija potreba da se sada pokrene parnica zbog njegovog ubistva. U Milonovu korist navodi argumentaciju *onaj koji se branio (qui se defendisset)* kojom tvrdi da se ovakvim činom nije radilo ništa protiv države. Uvodni dio govora govornik završava krajnje učinkovito pozicioniranjem samoga sebe kao sudionika, moguće žrtve Klodija Pulhera: *Koliko sam puta ja lično pobjegao od oružja Klodija Pulhera i njegovih krvavih ruku! (Quotiens ego ipse ex P. Clodi telis et ex cruentis eius manibus effugi!)* Time proširuje krug Klodijevih zločinačkih namjera; sasvim svjesno i otvoreno daje do znanja da njegova zlodjela nisu bila ograničena samo na Milona.

Nakon što je publiku vrlo promišljeno pripremio, Ciceron prelazi na *narratio* u kojem je ispripovijedao čitav događaj. Upravo od ovoga dijela govora, govornik će u cijelom postupku izlaganja ciljano posezati za kontrastom u svim diskurzivnim strategijama. Tako su nominacije procesa koji polaze od Klodija, naročito onih koji su usmjereni na državu, iznimno negativnog sadržaja čime gradacijski inkriminira svako njegovo djelovanje: *uznemiravati, raskomadati, rušiti*; jednako tako su negativni i ostali procesi koji polaze od njega bez obzira na šta su upućeni, a njihov negativan učinak pojačan je stalnim suprotstavljanjem Milonovih pozitivnih procesa. Dok je Klodije *mućkao (miscebat)*, Milon je *bivao sve jači (magis in dies convalescebat)*; dok je Klodije *bio pripravan na svaki zločin (ad omne facinus paratissimus)*, Milon *će biti imenovan konzulom (certissimum consulem)*. Sve je dodatno ojačano ponovljenom upotrebom predikacije *ovaj izvrsni muž* koja je popraćena strategijom intenzifikacije, isticanja Milonovih moralnih kvaliteta i sposobnosti.

[10] Iz samoga početka govora moralo se razaznati o kakvom se predmetu radi: *res honesta* – častan je bio onaj predmet koji se nađe pred sudom, a koji bi svi jednako branili ili tužili; *res turpis* – sramotno je časnu stvar tužiti i nečasnu braniti; *res dubia* – dvojben je onaj predmet koji je s jedne strane častan, a s druge nije; *res humilis/contempta* – neznatan je predmet koji nema nikakvog značaja.

Ciceron se također često koristi postupkom postizanja suprotnog učinka koristeći nominacije i predikacije Milona koje su na prvi pogled potpuno negativnog sadržaja, ali u datome kontekstu dobivaju suprotno značenje. Tako predikacija *njegov (Klodijev) najveći neprijatelj (inimicissimum suum)*, koja je sama po sebi, izdvojena iz konteksta, negativnog sadržaja, dobiva sasvim pozitivnu konotaciju u datome kontekstu jer nije pohvalno biti prijatelj čovjeku kao što je Klodije. Sličnu situaciju imamo s nominacijom *ovaj tobožnji zasjedač (hic insidiator)* kojoj ironija daje pozitivno značenje; implicira se na to da to Milon nikako nije mogao biti.

Nakon izlaganja ubistva i okolnosti u kojima se ono zbilo, Ciceron prelazi na *argumentatio* (C. 11–26), dokazivanje da je Milon Klodija ubio u samoobrani. Ovdje ćemo, zbog dužine rada, iznijeti samo one najsnažnije primjere primijenjenih strategija, i to po dokazima onako kako to Ciceron iznosi. U prvom dokazu kojim tvrdi da je Klodiju bilo u interesu da ubije Milona, a Milonu nije bilo u interesu da ubije Klodija, govornik koristi niz snažnih klauza kojima ukazuje na zvjersku Klodijevu narav, na pogubnost njegovih postupaka za rimsku državu i korist koju bi imao od Milonove smrti: postao bi pretor i u tom svojstvu nametnuo bi Rimu zakone koje Ciceron naziva *bakljama grada (faces urbis), kugom države (pestes rei publicae)*. Govornik ciljano koristi kratke klauze *zasjedač je savladan (insidiator superatus est), sila je silom pobijeđena (vi victa vis est), hrabrošću je drskost potisnuta (oppressa virtute audacia est)*; na taj način se sama suština poruke stavlja u prvi plan, ne razvodnjava se dodatnim informacijama u čemu se i sastoji učinkovitost ovakvih klauza; njihova srž je snažan kontrast u koji se stavljaju *dobro* i *zlo.*

Primjetno je također da Ciceron često koristi upitne rečenice upućene na prvi pogled sucima, a u stvarnosti mnogo široj publici. Direktnim obraćanjem nastoji izazvati snažniju reakciju; u 14. poglavlju, u opravdavanju Milona u situacijama u kojima se mogao svetiti, a ipak to nije činio, postavlja pet pitanja u nizu i sva počinju sa *zar nije mogao!?* Ovo je vješt postupak govornika kojim naglašava šta je postignuto *nečinjenjem* – učinjeno je daleko više nego samim činom djelovanja. U govoru također često poseže za direktnim obraćanjem pojedincima: *Tebe, Kvinte Petilije, pozivam, najboljeg i najhrabrijeg građanina, tebe Marko Katone pozivam za svjedoka...* Na taj način apeluje na savjest pojedinaca izravno ih uvlačeći u sam proces suđenja; time od njih čini sudionike procesa koji također moraju pokazati odgovornost prema dobrobiti države.

Pored toga, tu su još i nominacije negativne konotacije koje su također fokusirane na zlonamjernu, opaku Klodijevu ličnost: *zasjedač, drskost, tiranin, nepravedan čovjek, obijest.* Jednak učinak imaju i predikacije *tako drska i tako opaka zvijer (tam audaci, tam nefaria belua)* kojima se Klodiju oduzima ljudskost čime se izjednačava sa zvijeri. Ovaj dokaz Ciceron iznosi direktnom tvrdnjom da *je imao veliki razlog i veliku nadu u Milonovu smrt, da mu je bila velika korist (magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse)*. Ovakva direktnost osobitost je Ciceronova govorničkog stila, potpuno je svjestan da izravne klauze mogu imati najjači učinak u datome kontekstu. S druge strane, Ciceron

tvrdi da Milon nije imao nikakve koristi, nego naprotiv, štete od Klodijeve smrti. Njegov konzulat bio je neupitan i u slučaju da je Klodije živ; tek sada kada je mrtav, Milon je morao braniti sebe i svoj ugled. Osim toga, da je Klodije poživio, upravo bi Milon državu branio od njegovih pogibeljnih zakona i djela, a sada *njegova slava koja je iz dana u dan rasla zbog suzbijanja Klodijeve obijesti, propada s njegovom smrću (... gloria, quae cotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, iam Clodi morte cecidit).* Gradacija u nabrajanju svih nepovoljnih okolnosti koje su snašle Milona tek nakon Klodijeve smrti, rezultirala je predstavljanjem Milona gotovo kao nedužnog u datoj situaciji; nije krivac nego žrtva.

Sljedeći Ciceronov dokaz je tvrdnja da je Klodije imao običaj služiti se silom, a Milon samo kada se branio: *Klodije nikada ništa silom, a Milon opet sve silom. (Nihil per vim umquam Clodius, omnia per vim Milo.)* Na ironičan način, obrnutom tvrdnjom, iznosi pravu zamisao: Klodija identificira sa silom i nasilničkim ponašanjem, Milona sa miroljubivim i pomirljivim. Klodije se time stigmatizira kao negativac, u što ne može biti nikakve sumnje, dok se Milon stavljanjem u opreku s takvim likom uzvisuje kao spasitelj države. Govornik se obraća sucima apelujući na njihovu savjest i izazivajući ih da sami zaključe ono na što ih on navodi.

U nastavku Ciceron inkriminirajuću/odbrambenu dimenziju događaja pripisuje okolnostima ubistva i Klodijevim/Milonovim razlozima izlaska iz Rima navodeći ih kao sljedeće dokaze. Pravi učinak postignut je dinamikom njihovog nabrajanja: mjesto je više odgovaralo Klodiju nego Milonu, vrijeme također, *noću (vespere)*, Klodije je jahao, a Milon se vozio, dok *Klodije nije imao razlog za putovanje, nego* ***čak*** *razlog za ostanak; Milon nije imao nikakve mogućnosti ostanka; imao je ne samo razlog da iziđe (iz grada), nego i obavezu* jer je morao u Lanuviju imenovati flamina[11]. Ciceron poziva suce da usporede sve te okolnosti među kojima je i to da se Milon vozio *u putnoj kočiji,* a *zajedno s njim sjedi supruga*, dok se Klodije pojavio *na konju*, što nikada prije nije bilo, u očitoj namjeri da se dođe do zaključka kako su sve okolnosti Milonu bile nametnute pa i sami sukob, a, s druge strane, Klodije je odabrao i vrijeme i mjesto i način na koji su se sukobili. Ovdje se najviše strategijom nominacije *razlog, mogućnost, obaveza* kao i klauzama koje se svojim sadržajem stavljaju u usporedni suprotni odnos, insistira na dijametralnom raskoraku između uloga dvojice sudionika. Istovremeno ovdje imamo strategiju perspektivizacije, distanciranja, na više nivoa: prije svega, postignuto je distanciranje Milona od Klodija, nakon toga distanciranje govornika od Klodija kao krivca za incident, i na koncu distanciranje slušatelja/čitatelja, također od Klodija kao negativne stranke u procesu.

Niz predikacija koje je govornik u nastavku upotrijebio također ukazuju na potpuno odbacivanje mogućnosti da se Milon identificira kao krivac, a još manje kao zločinac.

[11] *Flamen, -inis, m.* = svećenik određen za jedno božanstvo. Vjerojatno ih je osnovao drugi rimski kralj, Romulov nasljednik, Numa Pompilije. Bila su tri *flamina*: *flamen Dialis, Martialis, Quirinalis* (svećenik za Jupitera, Marta i Romula). Numa Pompilije. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 29. 1. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44410>.

Milon se poslije ubistva vratio u Rim i pokazao da ima čistu savjest: *vratio se u Rim čistog i neokaljanog uma, neopijen nikakvim zločinom, neustrašen nikakvim strahom, neuzdrman nikakvom savješću.* Nizanje dokaza koji idu u korist Milonu Ciceron okončava vrhuncem gradacije tvrdeći da bi Milon svakako bio nevin jer je ubio *zajedničkog neprijatelja svih (nas) (communis omnium ille hostis)*: *jedini je Tit Anije na vječiti spomen ljudi najviše koristi učinio za rimsku državu... (... unum... T. Annium plurimum rei publicae profuisse...)* Ovo je diskurs neupitno pozitivne percepcije Milonove ličnosti date kroz njegovu ulogu u rimskoj državi, odnosno zasluge za njezin spas. Kako je ovaj diskurs u cijelosti sazdan od kontrastiranja, u tu svrhu je i ovdje uključena nominacija *zajednički neprijatelj svih (nas)* kojom se Klodije stavlja u poziciju oprečnu Milonovoj, spasiteljskoj; praćena je strategijom perspektivizacije kojom se on ponovo distancira od države i rimskog naroda. Ovdje je svakako prisutna i snažna predikacija jer govori o njegovom odnosu prema državi, tj. njegovim zločinačkim namjerama.

Conclusio je pokazao vrhunac govorničkog umijeća Ciceronovog: ne ustručava ni suze pustiti, *ovo što ja sada plačući govorim, suci...*, postavljajući niz pitanja kojima iskazuje svoju žalost ako ne uspije odbraniti Milona. Radi se o sugestivnim pitanjima upućenim ne samo sucima, nego svima koji slušaju; sugestivna su u tom smislu da se njima uspostavlja izravan odnos sa slušateljima/čitateljima jer imaju za cilj izazvati reakciju; publika najčešće nije ni svjesna njihovog učinka. Ovdje je također snažno izražena strategija perspektivizacije gdje se govornik jasno stavlja u ulogu branitelja Milona, a preko njega i same rimske države.

Tabela 2: Prikaz i pojašnjenje primijenjenih diskurzivnih strategija u diskurzivnim prezentacijama Milona i Klodija

Diskurzivna strategija	Jezička sredstva	Ciljevi
nominacija	lična imena: *T. Anije i P. Klodije;*	identificiranje aktera ličnim imenima;
	hic (Milon) – *ille* (Klodije);	stavljanje sudionika u suprotstavljene pozicije: *dobar – loš;*
	huius ambusti tribuni plebis; vexare, ad dilacerandam, ad evertendam (rem publicam);	minimaliziranje Klodijeve ličnosti; istaknuti pogubnost Klodijevih postupaka po rimsku državu;
	miscebat (Clod.) –convalescebat (Milo);	naglasiti dijametralnu suprotnost Klodijevog i Milonovog djelovanja;
	hic insidiator;	ironijom istaknuti da Milon nikako nije mogao biti zasjedač;
	razlog, mogućnost, obaveza;	legitimiziranje Milonovog izlaska iz Rima;

predikacija	*vir fortissimus;* *genus adversum infestumque nobis;* *furor;*	naglašavanje Milonovih moralnih kvaliteta; govornikova naklonjenost liku; ocrnjivanje Klodijeva karaktera; govornikova nenaklonjenost;
	huius ambusti tribuni plebis; *inimicissimum suum;* *čistog i neokaljanog uma, neopijen nikakvim zločinom, neustrašen nikakvim strahom, neuzdrman nikakvom savješću;*	podcjenjivanje Klodija i kao ličnosti i isticanje njegove beskorisnosti za rimski narod i državu; istaknuti izvrsnu Milonovu narav suprotnim postupkom; potpuno legitimiziranje Milonovog postupka (ubistva Klodija);
argumentacija	*rapinae, incendia et omnia exitia publica;* *de illo incesto stupro;* *qui se defendisset*	naglasiti kakve opasnosti prijete rimskom narodu i državi od Klodija; isticanje lošeg Klodijevog karaktera i čina; njegovo ubistvo ne zaslužuje suđenje; naglasiti da čovjek braneći sebe ne može naškoditi državi;
perspektivizacija	*ille – hic;* *ego ipse ex P. Clodi telis et ex cruentis eius manibus effugi;* *inimicissimum suum;*	*ille* – udaljavanje sudionika; *hic* – približavanje sudionika; stavljanjem sebe u ulogu moguće žrtve Klodija Pulhera, predstavlja ga i kao vlastitog neprijatelja; isticanje Milonovih kvaliteta kao časna čovjeka koji ne može biti prijatelj nečasnome;
intenzifikacija/ mitigacija (pojačavanje/ ublažavanje)	*fortissimus vir;* *furor;* *ex cruentis eius manibus;*	pojačavanje – superlativom pridjeva naglašava se Milonov izvrstan karakter; sadržajem imenice pojačava se negativnost Klodijeve naravi; intenzifikacija Klodijevih zločinačkih djela;

Rasprava o rezultatima analize

Ponuđena analiza pokazala je da se rimsko govorništvo može promatrati iz čiste jezičke perspektive, posredstvom analiza uobličenih u obrasce različitih lingvističkih pristupa, u ovome slučaju DH pristupa.[12] Ovakve analize nude konkretne jezičke pokazatelje govornikovih namjera kroz upotrebu različitih strategija kojih govornici drevnoga Rima nisu bili svjesni. One su tekovina teorije o jeziku dvadesetog i dvadeset i prvog stoljeća, tako da u Ciceronovo vrijeme još nisu bile imenovane niti svrstane u određene jezičke pristupe. Ovaj rad je, između ostalog, pokazao upravo to da su drevni rimski govornici pribjegavali jednakim jezičkim postupcima kojima se koriste današnji političari kroz današnje govorništvo, pa se zbog toga savremene lingvističke analize, kojima je cilj razotkriti manipulativnu upotrebu jezika, mogu jednako primijeniti i na ovako starim tekstovima. Cilj je, dakle, razotkriti namjere govornika; budući da je govor kognitivni proces koji dobiva svoje jezičko uobličenje; njegov razvoj možemo pratiti i analizirati od početka koji kreće od određene namjere do kraja, tj. samoga cilja.

Ovaj rad je pokazao da se diskurzivne strategije DH metode mogu jasno razaznati u Ciceronovom govoru *Pro Milone* počevši od različitih vrsta nominacija, od vlastitih imena kao konkretnog identificiranja sudionika do slikovitih nominacija kojima se sudionici imenuju *prijateljem* ili *neprijateljem* države. Predikacijama im se pripisuju osobine prilagođene kontekstu i namjeri govornika, a često su praćene strategijom intenzifikacije radi snažnijeg učinka. Strategija argumentacije je najintenzivnija u ovakvoj vrsti narativa budući da se govorništvo praktikovalo u sudskim parnicama koje su bile fokusirane upravo najviše na postupak dokazivanja. Perspektivizacija je jedan od snažnijih načina manipuliranja slušateljstvom/čitateljstvom stoga što je najčešće nismo ni svjesni jer nije očita u onoj mjeri i na onaj način na koji su očite predikacije, nominacije ili argumentacije. Tako Ciceron vješto koristi perspektivizaciju na više nivoa; svojim diskursnim konstrukcijama stvara ne samo ličnu distancu u odnosu na Klodija, nego i društvenu distancu u odnosu na čovjeka koji je prijetnja državi; s druge, pak, strane razvija općenitu poziciju bliskosti u odnosu na Milona. Tu vidimo pozicioniranje ne samo glavnih likova, nego i sebe i drugih u prostoru, vremenu i političkim prilikama u kojima je došlo do ubistva. Samoga sebe često stavlja u ulogu sudionika čiji je život također ugrožavao Klodije, *nedavno me je, pak, kao što znate, kod kraljevske palate umalo smaknuo* (C. 14). Na jednako snažan način korištena je i strategija mitigacije; ona je neosjetno uvrštena u strukturu diskursa jer svaki put kada intenzificira Klodijeve nečasne namjere i učinjena zločinstva, Ciceron ublažava Milonovu odgovornost za njegovo ubistvo. Ove dvije strategije su u toku govora u stalnom kontrastu na kojem je govornik svoj govor i temeljio, budući da je to njegov sadržaj zahtijevao: jedan sudionik se optužuje, drugi brani.

[12] Lingvistička analiza N. Faircloughа, utemeljena na SFL-u, koja se koristi kao jezička alatka u CDA jednako bi bila primjenjiva na ovakvom tekstu.

Različitosti i suprotnosti karaktera i djela dvojice sudionika u odbrambenom govoru antičke sudske parnice istaknute su primjenom diskurzivnih strategija prema DH metodi, i to na svim lingvističkim nivoima počevši od fonetskog koji uključuje ekspresivno izražavanje govornika do složenijih morfoloških i sintaktičkih konstrukcija iskazanih kroz kontrastiranje, gradaciju i impliciranje specifičnih značenja. Rad je pokazao da su lingvistički pristupi razvijeni u dvadesetom i dvadeset i prvom stoljeću sasvim primjenjivi na drevnim kao i na tekstovima koji obrađuju društveno-političku, kulturološku ili ekonomsku problematiku današnjice.

Summary: Persuasive rhetoric in Cicero's speech *Pro Milone*

Oratory in ancient Rome was a specific type of discourse construction by which the concrete works of an individual were shaped, presented and interpreted, and then exposed to criticism. Depending on the perspective of the orator, defender or prosecutor, discourse strategies were aimed at the legitimization or the delegitimization of the concrete act. The words and wise actions of a skilled speaker, for which Cicero was renowned, were sometimes as mighty as arms; they not only revealed the intentions and goals of the participants in a given situation, but also, by including the context of the events, gave a clear socio-political picture of Rome at the time. This paper offers one possible method for analyzing Cicero's speech, composed in defence of Titus Annius Milo, a Roman dignitary, accused of killing the aristocrat Publius Clodius Pulcher, based on the DH (discourse-historical) approach of R. Wodak and M. Reisigl. It is a qualitative analysis focused on the linguistic construction of the defendant's defence within an institutional framework, the trial. The analysis will show that discourse constructions arose under the influence of specific social factors, in this case the political environment of Rome, the ideological orientations of the speakers and main participants in the debate, Milo and Pulcher, their political roles, and degree of formality. The theoretical framework of the paper is a critical analysis of discourse.

BIBLIOGRAFIJA

Skraćenice

C.	caput (poglavlje);
CDA	kritička diskursna analiza;
DH metoda	diskurzivno-historijska metoda;
SFL	sistemska funkcionalna lingvistika

Izvor

- Cicero 1918 – M. T. Cicero, *Pro Milone (M. Tulli Ciceronis Orationes)*, Vol. 2. ed. A. C. Clark, 1918.

Literatura

- Fairclough 1989 – N. Fairclough, *Language and Power*, Longman, 1989.
- Fairclough 1992 – N. Fairclough, *Discourse and Text: Linguistic Intertextual Analysis within Discourse Analysis,* Discourse & Society, 1992.
- Fairclough 1995 – N. Fairclough, *Critical discourse analysis: the critical study of language*, Longman, 1995.
- Fairclough, Wodak 1997 – N. Fairclough, R. Wodak, Critical Discourse Analysis, in T. A. van Dijk (ed.), *Discourse as Social Interaction*, SAGE Publications, 1997, 259–284.
- Fairclough 1999 – N. Fairclough, *Linguistic and Intertextual Analysis within Discourse Analysis*, in A. Jaworski, N. Coupland (eds.), *The Discourse Reader.* Routledge, 1999.
- Fairclough 2003 – N. Fairclough, *Analyzing Discourse: Textual analysis for social research,* Routledge, 2003.
- Fairclough 2005 – N. Fairclough, Critical Discourse Analysis, *Marges Linguistiques*, 2005, 76–94.
- Fairclough, Mulderrig, Wodak, 2011 – N. Fairclough, J. Mulderrig, R. Wodak, *Critical Discourse Analysis,* in T. A. van Dijk (ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, SAGE Publications, 2011, 357–378.
- Fairclough 2016 – N. Fairclough, *Dialectical-relational approach to CDA,* in R.Wodak, M. Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Studies*, Third Edition, SAGE Publications, 2016.
- Huckin 2002 – T. Huckin, Critical Discourse Analysis and the Discourse of Condescension, in E. Barton, H. Stygall, (eds.), *Discourse Studies in Composition*, NJ: Hampton Press, 2002, 155–176.

- Mesihović 2015 – S. Mesihović, *Orbis Romanus,* Autorsko izdanje, Elektronsko izdanje, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2015.
- Reisigl, Wodak 2009 – M. Reisigl, R. Wodak, The Discourse-Historical Approach (DHA), in R. Wodak, M. Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis,* Second Edition, SAGE Publications, 2009, 87–121.
- Schiffrin 1994 – D. Schiffrin, *Approaches to Discourse,* Blackwell, 1994.
- Van Dijk 2002 – T. A. van Dijk, Political discourse and political cognition, in P. Chilton, C. Schäffner, *Politics as Text and Talk: Analytic approaches to political discourse.* John Benjamins pp. 2002., 207 – 225.
- Van Dijk 2006a – T. A. van Dijk, Discourse and manipulation, *Discourse & Society* 17 (2), SAGE Publications, 2006a, 359 – 383.
- Van Dijk 2006b – T. A. van Dijk, Discourse, context and cognition, *Discourse Studies* 8 (1SAGE Perspectives, 2006b, 159 – 177.
- Van Dijk 2008 – T. A. van Dijk, *Discourse and Power,* Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2008.
- Van Dijk 2009 – T. A. van Dijk, *Society and Discourse, How Social Contexts Influence Text and Talk,* Cambridge University Press, 2009.
- Wodak, Meyer 2009 – R. Wodak, M. Meyer, *Methods of Critical Discourse Analysis* Sage, 2009.
- Wodak, Meyer 2016 – R. Wodak, M. Meyer, *Methods of Critical Discourse Studies.* Sage, 207, 2016.
- Wodak, Krzyżanowski 2008 – R. Wodak, M. Krzyżanowski, *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences,* Palgrave Macmillan, 2008.
- Wodak et al. 2009 – R. Wodak, R. de Cillia, M. Reisigl, K. Liebhart, *The Discursive Construction of National Identity,* Edinburgh University Press, 2009.
- Wodak 2001 – R. Wodak, What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments. in R. Wodak, M. Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis,* Sage Publications, 2001, 1–13.